

שמעתא למיקתא

בענין איסור לשאת ולתת במטבע מזויף

גליין קציה / פרי ויגש / היתשע'ג
קהלת / חתני הישיבות / רמות ב'

הזחרנו מהיית שלא לגנוב אפי' כל שהוא, וכל הגונב אפי' שוה פרוטה עובר על לאו ד"לא תגנובו" (ויקרא יט, יא) וכן פסק השו"ע (ח"מ סי' שמח סעי' א-ג). ועיי' שם ר"ט סי' שנט סעי' א, בסמ"ע (שם) ובש"ך (שנט ס"ק א). דגבגב הוא הלוך ממון אדם בסתר ואין העבליים יודעים, אבל אס' לקח בגלוי ובפרהסיא, אין זה גנב, אלא גזלן. ואף עכו"ם מוזהר בזה כמבואר ברמב"ם (מלכים פ"ט ה"ט). ועיי' במנ"ח (מצוה רכז אות א). ופשוט דאסור לישראל או עכו"ם להוציא כסף מזויף ששרי נמצא גזל את חבירו. וכן מבואר בדברי השו"ע דלהלן.

מיהו כל זה בישראל לישראל או עכו"ם לישראל, אבל לענין אם ישראל רשאי לתת לעכו"ם, עיי' בש"ע (שם) ובש"ך (שם). דמבואר דטעות עכו"ם מותרת, ולפי רש"י (שם) אפי' להטעותו מותר. וכן מוכח מתוס' (ד"ה יכול גילום עליו) וא"כ הגוי יודע שהישראל עושה עצמו כאינו יודע. וכן דעת הטור (סי' שמח).

אולם דעת המרדכי (בי"ק כג: ד"ב) דאסור להטעותו דהא אפי' גניבת דעת אסור (חולין צד). כ"ש להטעותו, מיהו אם טעה מעצמו שרי [וכ"כ הרמב"ם (גזילה פ"א הי"ד) פלגיתו אסור. וכ"כ בדעת הרמב"ם היש"ש (בי"ק פ"א סי' מא ופ"י סי' כ), החוט המשוולש (סי' טו ד"ה העולה מה דגם התוס' ס"ק) והמתנה אפרים (גזילה סי' ז), וכת' המח"א שם דהיינו מפני שאסור להטעותו דעת חברותו. אולם בלח"מ (שם) כת' שאף להרמב"ם אם אין העכו"ם יודע מותר אפי' להטעותו. ודעת היש"ש (שם) שאסור להטעותו, דאף הדפקת הלוואה שרי, היינו מה שאתה חייב לשלם לו או דרך מכס או דרך חוב, אבל מה שהוא בעת המקח דומה לגזול, ועוד דאיכא חילול ה'. ועיי' בשער משפט סי' שמח ס"ק א) דלפי המרדכי אם כבר הטעהו אין חיוב השבת דהרי כבר גנב דעתו ואי"כ מה שעבר עבר, אך לפי היש"ש דאסור משום שהיו כגונב ממון הכותי: ממש אי"כ חיוב להחזיר לו. והביאו הפת"ש (סי' שמח ס"ק ט).

והנה הרמ"א (סי' שמח סעי' א) פסק בדעה הראשונה בסתם טעותו עכו"ם כגון להטעותו בחשבונו או להפקיע הלוואתו מותרת ובלבד שלא ידע דאז ליכא חילול ה' ושוב הביא בשם י"א דאסור להטעותו אלא אם טעה מעצמו שרי, ע"כ. ועיי' בש"ך (יו"ד סי' רמב כללי או"ה ד"ה זכ"י) דסתם יו"א הלי' כסתם אף לפי הרמ"א. אבל למעשה מהש"ך (סי' ס) ג' שקטט כדברי היש"ש. וכן הכרע בגר"ז (גזילה אות ד ואו"ה אות יא), ועיי"ש דע"כ כתב דנכון שהישראל אימתו ראה שעל חשבונך אני סומך. ועיי' בפלא יועץ (ערך גזל ד"ה יודע) דאסור להטעותו עכו"ם ואפי' ליתן לו משום מזויפות ולומר לו שר' יומה ידע על ערעבם עם טובים וכדו' הכל אסור וגזל גמור מקרי, ע"כ [והאם הדבר אסור בזמנינו לכ"ע משום דנאמנות דינא ע"י משיכ' בס"ד בגליון קצ"א].

אלא דיש לדון בעובדא דהוה באחד שאחר קנייתו קיבל עודף והיה שם מטבע מזויפת, וידע הקונה שהמוכר לא יחליף לו מטבע זו בטענה דעלוי הראיה שהוא נתן לו מטבע זו. ושאל השואל אם רשאי שוב לקנות מוצר אחר באותה תנות ולשלם בחשאי באותה מטבע וכך לקבל בחזרה את כספו.

ובאתר כבר פסק השו"ע (ח"מ סי' ט) "עביד איניש דינא לנפשיה", כלומר יכול אדם לעשות דין לעצמו, ועל כן אם רואה את שלו ביד הגזלן רשאי לקחתו מידו אפילו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידו בדין. ואפי' אינו יכול לברר בדין דשלו הוא נוטל, שרי אם אינו בא להוציאו בעדים, עיי' סמ"ע (סי' ס) וגר"ז (גזיל אות ט) ודלא כערוה"ש (שם אות א) שהוכיח דלא כהסמ"ע מהגמ"ע במו"ק (ו'). וכבר הבאנו בגליון ל"ז שמבואר בראשונים דלא כדבריו, עיי"ש.

ואע"פ דכל זה הוא אם אותו החפץ הגונב אחתי בעין וכמ"ש הבי"ש בשם המרדכי, וכן פסק הרמ"א (שם). מ"מ אם הניזוק תלמיד חכם ואם הרי אחרו (ממו"ק ו'). אמר ר' יוסף צורבא מרבנן עבדי דינא לנפשיה. וכתב הרב פעלים (ח"ג ח"מ סי' ט) דאע"פ שכל אחד עושה דין לעצמו ולא דוקא תי"ח, מ"מ צורבא מרבנן כוחו יפה וכגון שגזלו ממנו חפץ ולקח במקומו חפץ שווה בביורר, דרשאי לעשות כן כיון שהוא דבר ברור והוי כזווי דשרי כדלקמן, ולא חשוש שמה יעשה כן גם בדבר שאינו מבורר כמו שחששו לגבי שאר אינשי, ע"כ. ואף אם הניזוק אינו תי"ח אם השני מחזיק מעות שלא כדין מותר שיקח מעות במועתו, כמבואר בשואל ומשיב (תל' ח"א ששא) וברב פעלים (שם) והשתא מאחר שריבנו). וכ"כ ב"שו"ת בצאל החכמה (ח"ג סי' קכד אות ט).

אלא דנחלקו הפוסקים אם מותר לעשות כן בחשא של ראה כגנב, דעת התורת חיים (בי"ק שם ד"ה שמא) דאין זה אלא משום עצה טובה, וכן נקטו האמרי בינה (יו"ד סי' ט) והשואל ומשיב (תל' ח"א ששא). אבל דעת השער המלך (סי' שמח ס"ק א) כשיטת הראשונים דבחשאי אסור מן הדין, וכן פסק הרב פעלים הנ"ל אפי"כ מקיים ג' תנאים א' שיהיה הדבר מבורר דהיינו ברור וידוע לו כמה הוא הסך שגזלו. ב' הוא על מנת שיקח כנגד סך מעותיו ממעות של הגזלן דאז הוי זוזי בזוזי דנחשבים אחד, ולא יקח חפץ ששוה כפי ערך מעות שגזלו ממנו כשי בזה אסור המרדכי. ג' שהגזלן הוא גברא אלא או יש סיבה אחרת שא"ל לו להוציא בלעו מפיו בגלוי. וכן בגר"ז (גזיל אות כח) מבואר שא"ל להציל בענין אחר לית לן בה. וכבר הארכנו בכל זה בס"ד בגליון ל"ז.

ויצא בני"ד כדיון שהמוכר מעות שלא כדין רשאי להשני לקחת מעות נגד מעות, ואפילו בחשאי, עכ"פ כשמקיים תנאים הנ"ל [ומסתבר דלקיחת מוצר שיש לו מחיר קצוץ הוי כמעות במועתו].

אולם אכתי שאל השואל האם רשאי לעשות כן, דיש לחוש שהמוכר יתן כסף מזויף זה לאחר תחתם שהמוכר חשוד הוא על הגזל ואפשי יוציא מטבע זה במזיד לתתה לאחר ולדמא יש כאן משום לפני"ע אלא תתן מכשול. ולכאורה נראה שהדבר מותר, משום דכל שיש לתלות שיעשה היתר ולא איסור תלגין בהיתר דהוי ספק לפני"ע דשרי, וכן פסק המ"ב (סי' שמח ס"ק א) דאסור להשאיל לאדם כלי מלאכה אם הוא חשוד לעשות בהם מלאכה בשבת, אם לא שיש לתלות שיעשה בהם מלאכת היתר, דוקא בדבר המצוי, אבל אם מלאכת ההיתר אינה מצויה, אין תולין בה אם לא מפני דרכי שלום [וכבר הארכנו בזה בס"ד בגליון קט"ז], וכן הוא בני"ד דאף אם הוא חשוד על איסור גזל הרי יש לתלות שלא יתן כסף זה לאחרים דהרי יכול שיתפס על זה כגזלן. [ודלא דיש לדון דשמא יש לחוש שיוצא המטבע ללא שימת כל כיון שאינו יודע שיש לו מטבע כזה ברשותו. ואין להתיר בזה משום דבכה"ה הוי אסור באיסור גזל, דהרי כבר נקטו הפוסקים דבעבריה באדם נמי איכא משום לפני"ע, עיי' בתש"ץ (ח"ג סי' לו ד"ה וגם הראב"ד), באג"מ (יו"ד פ"א סי' ג) במנחת שלמה (ק' סי' ז ענף ב אות ז), ועוד. ודלא כהחלקת יואב (סי' א ד"ה ואין להקשות) והארכנו בזה בס"ד בגליון ס"ז. אלא דאפשר דבה"ג (שנתן מטבע כזו לחבירו) אע"פ דחייב להחזיר כספו, מ"מ י"ל דאין מעשה זה בכלל "מעשה גזל" כיון שלא היה מדעת כלל. ועוד אפשר דאין לחוש לטעות דהרי יש לתלות שעכ"פ מקבל המעות ישים על לבו שהרי דרכם של אנשים לבדוק שקבלו עודף כראוי. ויעויין עוד להלן בשם השו"ע בחו"מ, אלא דשאני הכא דאין כוונה לרמות חברו כלל מש"כ [הם].

ובר מן דין יש להתיר בני"ד, דהרי לכאורה יש להקשות מהא דמצינו בכמה דוכתי דרשאי אדם לתבוע ולהשביע את חבירו בב"ד על ממונו אע"פ שידוע לו שמוכן ליטבע לשקר, והרי נמצא מכשילו באיסור. ובאמת כבר עמד בקושיא זו במצול מאש (ח"א סי' מה) "הרי הסכימו כל הפוסקים דעל ל"ת חייב לתת כל הון ביתו שלא לעבור עליו. ואע"פ דכיון דמצינו שהתורה חיבה שבעה למודה במקצת וכפר בכל יודע סכח והוי כח האסור, שמעמ שמוזר לאו להשביעו שלא יאבד ממונו וקשה יודע בודאי שנשבע על שקר, ועובר על לאו לפני"ע, ובר' דכיון דאין סוף הוא רשע גזלן שמוזר חברו אינו עובר בהשביעו אלא אמרינן הליטיהו לרשע וימותו". וכבר קדמו בזה המהר"י אבובב (ש"ט סי' ב: ד"ה ומורי הרב נ"רו) והוסף דמ"מ מדת חסידות הוא להביאו לידי שבעה וכשרואה שרוצה ליטבע לא ינחמו ליטבע, ע"כ.

ובמנחת שלמה (ק' סי' ז ענף ד אות א) כתב בליטב קושיה זו ודחה"ג שיעושה כדן לתבוע מה שמגיע לו אי"צ כלל להתחשב בזה שמכשיל וגורם את חברו ששבעת שקר, אפי' בכה"ג ששכרו וזוהר הוא ובמציית התובע על שבעת שקר ועובר על לפני"ע [ועיי"ש שהפ"ז היתר לחולה שאין בו סכנה בשבת לפי ח"כ] לפי ח"כ כשהוא שומר תורה ומצויה יעבור על חילול שבת עוברו, כיון שאינו נתון לו את תנאי האיסור, אלא רק בדרך אגב גורם לו לעבור אע"פ שהוא פסיק רישא]. וכן מבואר באג"מ (יו"ד ח"ג סי' ז ד"ה והטעם) דאין לאדם להימנע מלעשות אפי' דבר הרשות שלו בשביל שמא יעשה א' איסור ע"י מעשיו, דמאחר דעושה מעשה עצמו ועובר האיסור לקח ועשה עצמו מעשה האיסור ליכא בזה לאו לפני"ע.

ולפי דבריהם י"ל דה"ה בני"ד דאין לחוש שאנו מכשילים את השני, דהרי אמרינן בכה"ג הליטיהו לרשע וימותו [והארכנו בגדרי הליטיהו לרשע בס"ד בגליון כ"ז], ועוד דה"ה נוהג כהו"ג ע"כ אין לחוש למכשול. אלא דבכה"ג שידוע ש"ודא"י חבירו יכשל מ"מ איכא מדת חסידות להנמנע מזה כמבואר לעיל. ובפרט בני"ד דלעול לגרום רע לחבירו שיקבל מטבע מזויף. ואלא דעי' בשו"ע (ח"מ סי' רכז סי' יח) שפסק ע"פ הש"ס ב"מ (בב.ב): שמתבע מזויף אסור לקיימה, מפני שבקל מרמין בה. וביאר הגר"ז (או"ה אות כ) דהיינו משום שאם התורה להשתות מדה חסרה שגאמר לא יהיה לך בירתך וגו'. וכתב עוד השו"ע (שם) ע"פ שם הנ"ל, שגם אסור למסרה לאנסו או לתגר, מפני שמרמין בה אחרים. ולא יעשנה משום וכל ליתרנה לתוך גרוטאותיו (פי' שברי כלי כסף ושאר אסורי מבתות), אלא תיכנה או לקנה באמצעה ויתלנה בצואר בתו, ע"כ. וביאר הלבוש (שם) דעובר משום לפני"ע עור לא תתן מכשול. ועיי' במאירי (שם ד"ה לעולם) דהטעם שאסור לתת לחשודים כי מרמים אחרים, ומתוך היראה אין אדם מדקדק עמם בכך. מבואר דאסור להשתות מטבע מזויפת או למסרה לחשוד משום לפני"ע. ואי"כ באופנים דאיכא תליה לית לן בה. ועיי"ש בפתחי חושן (ח"ה פ"א הגה מה) שצ"א להסתפק כשהלה אינו רוצה להחזיר לו מעותיו אי"כ יחזירו לו המטבע המזויפת, ששמכרה נראה דכיון שקבלה בטעות אין זה בכלל לא ימסרנה לאנסו כו', והרי"ז כאילו בא לידו, ואינו חייב להפסיד משלו שזה לא ירמה אחרים, וצ"ע. ע"כ.

המברכין ז' ברכות בסעודת חתן וכלה האם צריך שיאכלו פת

ת"ר [כתובות ז':] מברכין ברכת חתנים בעשרה כל שבעה, אמר רב יהודה והוא שבאו פנים חדשות, מאי מברך בא"י אמ"ה שהכל ברא לכבודו, ויזרז האדם וכו'.

ורבם שם ה"ד [ף' ג' מ"פ ה"ד] ו"א שאין מברכים ברכת חתנים אלא בבהמ"ז, כדאמרינן הכא כי תניא הייא בבהמ"ז, ולא כמו שנהגו בעשוי לכרך ברכת חתנים בש"ש ושבת שלא בשבת סעודה, וליתא שהרי ישנו במסכת סיפריים [פ"ט ה"א] וליתא לומר בבב"ר ברכת חתנים על הכוס בעשרה ופנים חדשות כל שבעה, ובערב קודם הסעודה, אלא קודם הסעודה היו מברכים אותה, לפי שהיו רגילים להתאסף בבית החתן בבוקר ובערב לשמח החתן וכלה, והיו מברכין אע"פ שאין אוכלין, הנתן גם כן בש"ש ושבת שהחתן יוצא מבית הכנסת מוציאין כלה מחדרה ונותנין לחופה, זו היא עיקר השמחה וראוי לברך עליה וכו'.

ובראש"ש (שם סי' י"ג) כתב דיש מקומות ושבתת אחר סיגום התפילה מלין כל הקהל את החתן עד ביתו ואומרים שם שבע ברכות, ואומרים מפני שלא היה שם רוב הקהל ביום שיש בוים שבת כולם מצויים שם וכו'. ו"א הא דמברכין ע"י פנים חדשות דהיינו דוקא לאחר סעודה.

ובתוס' (פסחים קב:) גבי הא דאמרינן שם שאין אומרים שתי קידושות על הכוס לפי שאין עושים מצות חבילות חבילות, כתבו דיש נהגין בחופה מטעם זה שלא לומר שבע ברכות על כוס בבהמ"ז אלא מביאין כוס אחר וכו', אך רבינו משולם היה אומר הכל על כוס אחת, דלא דמי בבהמ"ז קידושו דהרי מלי ניהו כדאמרינן לבסוף, אבל הכא חדא מלאה היא דברכת המזון גורם לברכת נישואין. ע"כ. ומבואר דס"ל לרבינו משולם דברכת נישואין לא נתקנה אלא בסעודה.

[ואף דעה קמא בתוס' אפשר דלא פליגי וס"ל נמי דברכת נישואין לא נתקנה אלא בסעודה, אלא דס"ל דאע"פ בעינן ב' כוסות כיון דעכ"פ ב' קידושות ניהו.]

ובר"ן [הנזרן] איתא איפכא, דאע"פ שכתב דמברכין שבע ברכות אפי' ללא סעודה, אע"פ העלה דא"צ לבהמ"ז ושבע ברכות ב' כוסות, כיון דהתירויהו בתר הסעודה. ע"כ. ודלא כדאיתא במסכת סופרים [שם] דבעינן ב' כוסות.

וברמב"ם [ברכות פ"ב ה"ט] כתב – בבית חתנים מברכין ברכת חתנים אחר ארבע ברכות אלו [דבהמ"ז] בכל סעודה וסעודה ושואבין שם. ובסודר [אע"פ סי' ס"ב] כתב דמברכין אותה כל שבעה אחר אכילה, והדר כתב שיש מקומות שנהגין שהקהל הולכים עם החתן מבהמ"ז לביתו ביום שבת שחרית אחר התפילה ומברכין ששבע ברכות. [והרמ"א הביא דברי התוס' דלפי שאין עושיין מצות חבילות חבילות אין מברכין בהמ"ז וברכת חתנים על כוס אחת, וכתב דכן נוהגים באשכנז ובצרפת, ובספורד אין נהגין כן אלא אומרים הכל על כוס אחת].

ובמתכ"ז (סי' ט"ב ס"ה) כתב – מברכין ברכת חתנים בבית חתנים אחר בהמ"ז בכל סעודה וסעודה ושואבין שם. (והרמ"א ה"ל הגיה מ"ד על דברי המתברך). וכתב שם בביאור הגר"א - אחר ברכת המזון – כמ"ש שם [ח' ע"ב] כי תניא הריא בברכת המזון, והר"ן שם הקשה ע"ז ממסכת סופרים. ע"כ.

[ובס"ט כתב המתברך – ו"א שאין לומר שש ברכות על כוס ברכת המזון, אלא מביא כוס אחר ואומר עליו שש ברכות ותודו ולקוח כוס של בהמ"ז ואומר עליו כורא פרי הגפן, ו"א ש"צ אלא על כוס של בהמ"ז מברך שבע ברכות וכן פשט המשנה. וכתב שם הרמ"א – ובמדינות אלו נהגין כסברא ראשונה, ו"א דאפי' לאשר ברא לחזר בעינן ב' כוסות].

ובנוזר לאברהם (ג"ר) אלקעי ח"ב אה"ע אות ב' ברכת חתנים] הביא להסתפק אי בעינן י"ד שיאכלו כולם או שיצטרפו עכ"ל לזימון כ"ד זימון בבהמ"ז, או דרוקא בבהמ"ז בעי צירוף משום דאם לא יצטרפו אין יוצאו דבר שקר מפייהם לומר ברוך שאכלנו והם לא אכלו, מש"כ בב"ה דלא שייך זה וסגי בדיאכא יו"ד בתוך הבית, או שמא כיון דלא נתקנו ברכות הללו אלא על האכילה צריך שיאכלו כל היו"ד. והמת"ל דא"צ שיאכלו כולם אי בעינן עכ"פ דהברכות יברכם דוקא א' מן האוכלים, או שמא יכול לברכם אפי' אחד שלא אכל, שכן ראיתי לרש"י דא"צ שבוירך ב"ח אף שלא אכל, אם יפה עשה או ע"כ.

ובכ"ז יצחק [ג"ר] אבאלעפיא ח"א אות ה' ס"ק ק"א] אחר שהביא ספקו של הזכ"ל הנוכח, כתב דלפי מה שבר הכי שמשה דהשו"ה א"כ השמטות, הדכל תלוי ואם אוכלים מסעודת חתן מברכין יע"ש, אי"כ ודאי

